

Aniela Róžańska
Uniwersytet Śląski w Katowicach
Instytut Nauk o Edukacji

DYNAMIKA POCZUCIA TOŻSAMOŚCI RELIGIJNEJ MŁODZIEŻY NA POGRANICZU POLSKO-CZESKIM I JEJ EDUKACYJNE UWARUNKOWANIA

Wprowadzenie

W kalejdoskopie tematyki odnoszącej się do dziedzictwa kulturowego i tożsamości mieszkańców regionu Śląska Cieszyńskiego nie powinno zabraknąć kwestii związanych z religijnością mieszkańców pogranicza. Pytania o tożsamość, o to „kim jesteśmy?”, „z kim się identyfikujemy?”, „do jakich grup społecznych należymy?” – są pytaniami, które nie tylko sobie zadajemy, ale z którymi, dzięki mediom, jesteśmy konfrontowani w różnych sytuacjach i na które coraz mniej chętnie udzielamy odpowiedzi. Odpowiedzi te bowiem wymagają zastanowienia, nie należą do łatwych, prostych i jednoznacznych. Trudności te wielokrotnie się potęgują, jeśli pytamy o tożsamość mieszkańców pogranicza, zwłaszcza o tożsamość religijną, której badanie w swojej istocie nastrocza określone problemy metodologiczne. W przestrzeni pogranicza, z jego naturalną różnorodnością kulturową i religijną, sytuacja zmian społecznych, indywidualizacji, pluralizmów światopoglądowych otwiera szczególnie szeroko perspektywę wielości i różnorodności wyborów, co powoduje tworzenie się nowych postaw wobec życia, nierzadko uwolnionych od determinacji tradycją bądź przypisaniem¹, kreowanie nowych tożsamości, jakże odmiennych od tożsamości kształtowanych w środowiskach jednorodnych kulturowo. Jak pisze Halina Rusek:

---

1 M. Libiszowska-Żółtkowska: *Prolegomena*. W: *Tożsamości religijne w społeczeństwie polskim*. Red. M. Libiszowska-Żółtkowska. Warszawa 2009, s. 13.

na pograniczu tworzy się nie tylko jakościowo nowa kultura, ale również nowa tożsamość jej uczestników, jej twórców².

Ta nowa, specyficzna jakość dotyczy również tożsamości religijnej mieszkańców pogranicza polsko-czeskiego, mieszkańców Śląska Cieszyńskiego.

Rozumienie tożsamości religijnej w społeczeństwie tradycyjnym wydaje się oczywiste (tożsamość jako efekt przynależności do określonej religii, grupy religijnej), jednakże we współczesnej rzeczywistości ponowoczesnej zdefiniowanie tożsamości religijnej nie jest łatwym zadaniem, ponieważ istota tożsamości religijnej, jej kompleksowy i zróżnicowany obraz wynikają z wielości i niejednoznaczności rozumień dwu pojęć: tożsamości i religii. Wychodząc, po pierwsze, od definicji tożsamości Marii Jarymowicz jako świadomości własnego istnienia, wizji samego siebie, tego co najważniejsze, charakterystyczne i specyficzne dla autocharakterystyki³ oraz tożsamości ujmowanej jako zbiór wyobrażeń, sądów, przekonań na temat samego siebie, czyli układ autoidentyfikacji jednostki uwarunkowany schematami percepcji istniejącymi w środowisku społecznym⁴ oraz, po drugie, od rozumienia religii jako wieloaspektowej relacji człowieka do Transcendensu (Boga, bóstwa)⁵, można tożsamość religijną definiować jako wieloaspektowy sposób rozumienia oraz kształtowania własnej egzystencji, a także otaczającej rzeczywistości przez pryzmat osobistego doświadczenia wiary i wspólnotowych sposobów jej wyrażania w obrzędach i przekazie, czyli religii, do której się przynależy⁶. Tożsamość religijną można rozważać jako tożsamość osobistą lub tożsamość społeczną. Tożsamość osobista religijna jest efektem doświadczenia wewnętrznego, refleksji osobistych i indywidualnych wyborów jednostki oraz jej przekonań na temat rzeczywistości pozaempirycznej. Socjologdy bardziej podkreślają wymiar społeczny tożsamości religijnej i wiążą ją przede wszystkim z przynależnością do wspólnoty religijnej⁷.

Tożsamość religijna, podobnie jak inne rodzaje tożsamości, ma charakter relacyjny, otwarty, dynamiczny i mediacyjny, co należy uwzględnić w rozważaniach dotyczących jej kształtowania. Postawy i zachowania religijne nie są czymś statycznym, niezmiennym, lecz podlegają zmianom w wyniku doświadczenia indywidualnego i społecznego. Zmiany religijności, zwłaszcza takiej jej formy, która jest mocno za-

2 H. Rusek: *Człowiek pogranicza*. W: *Socjalizacja i kształtowanie się tożsamości – aktualne problemy i sugestie rozwiązań*. Red. T. Lewowicki, B. Grabowska, A. Różańska. Toruń 2008, s. 86.

3 M. Jarymowicz: *Tożsamość jako efekt poznania siebie wśród swoich i obcych*. W: *Tożsamość a odmiennosć kulturowa*. Red. P. Boski, M. Jarymowicz, H. Malewska-Peyre. Warszawa 1992, s. 213-225.

4 Z. Bokszański: *Tożsamość – interakcja – grupa. Tożsamość jednostki w perspektywie teorii socjologicznej*. Łódź 1989, s. 12.

5 Z. J. Zdybicka: *Rola religii w kulturze współczesnej*. W: *Kultura i religia u progu III tysiąclecia*. Red. W. Świątkiewicz, A. Pethe. Katowice 2001, s. 16.

6 Por. A. Różańska: *Tożsamość religijna młodzieży na pograniczu cieszyńskim – uwarunkowania i dylematy jej kształtowania*. Wrocław – Cieszyn 2009, s. 256.

7 T.J. Gunn: *The Complexity of Religion and the Definition of „Religion” in International Law*. „Harvard Human Rights Journal”. Nr 16 (2003), s. 201; M. Libiszowska-Żółtkowska: *Religia jako determinanta tożsamości studentów i konwertytów*. W: *Tożsamości religijne w społeczeństwie polskim*. Red. M. Libiszowska-Żółtkowska. Warszawa 2009, s. 48.

korzeniona w tradycji społeczeństwa, zachodzą raczej wolno i nie są zbyt znaczące. Jednakże w okresie intensywnych przemian życia społecznego, a takie zachodzą współcześnie, postawy i zachowania religijne ulegają również szybszym przeobrażeniom. Procesy modernizacyjne nie powodują jednakże zaniku religijności (taki scenariusz wydarzeń związanych z sekularyzacją dawniej zakładano), a jedynie zmianę jej form. Jak przyznają znakomici badacze religijności, Thomas Luckmann i Charles Taylor, religia traci swój tradycyjny, instytucjonalny charakter na korzyść religii niewidzialnej, subiektywnej⁸, a współczesne społeczeństwa zachodnie w poszukiwaniu własnej „ścieżki duchowości” wybierają i tworzą bardzo różnorodne formy religijności, polegające m.in. na: łączeniu elementów z różnych religii (synkretyzm), selektywności w obrębie własnego wyznania (np. deklarowanie wiary przy równoczesnym zaniechaniu praktyk religijnych lub realizacja praktyk przy równoczesnej obojętności wobec wiary), na niepomiernie większej niż dawniej indywidualizacji doświadczenia religijnego, a także znacznym wzroście liczby osób, które uważają się za agnostyków i ateistów bądź, przeciwnie, osób niezwiązanych z żadną wspólnotą, a uważających się za wierzących⁹.

Wielość jako cecha charakterystyczna współczesnego świata, również świata religii, jest faktem nie podlegającym dyskusji. Ze „skrajną różnorodnością” jako efektem procesu różnicowania boryka się większość religii¹⁰ i nie można temu zapobiec, ponieważ proces ten jest nieodwracalny. Nasz namysł powinien raczej dotyczyć tego, jak współczesne pokolenie „odnajduje się” w tej rzeczywistości burzliwych przemian religii i religijności? Jak młode pokolenie radzi sobie z kształtowaniem własnej tożsamości religijnej i jaka jest dynamika poczucia tożsamości? Jakich parametrów religijności dotyczą zmiany? W tekście odniosę się do wybranych aspektów tożsamości religijnej młodzieży na Śląsku Cieszyńskim, ich dynamiki oraz do wychowawczych uwarunkowań kształtowania poczucia tożsamości religijnej.

W empirycznych badaniach została uwzględniona wielowymiarowa koncepcja religijności Charlesa Y. Glocka i Rodneya Starka. Koncepcja ta podkreśla, że to, co wspólne dla różnych tradycji religijnych świata jest niemniej ważne niż to, co je różni. Istniejące podobieństwa pomiędzy religiami są bowiem pewnymi wspólnymi, powszechnymi obszarami, w których religijność może się manifestować¹¹. Te powszechne obszary stanowią istotne wymiary religijności. Na podstawie koncepcji Glocka i Starka zostały wyznaczone podstawowe aspekty (wymiar) religijności: globalny stosunek do wiary, ideologiczny (wierzeniowy), rytualny, doświadczeniowy, intelektualny (poznawczy), wspólnotowo-instytucjonalny oraz konsekwencyjny (etyczny)¹². Dla dalszych rozważań i analizy wyników badań przydatna jest koncepcja tożsamości wyboru Charlesa Taylora, w świetle której jednostka nie tyle musi się odnajdywać w nowej sytuacji światopoglądowo-moralnej, ale jest twórcą własnej tożsamości, która z jednej strony jest wynikiem negocjacji jednostki z otoczeniem, jego relacji ze społecznością, a z drugiej – osobistej akceptacji i wyboru poszczegól-

8 T. Luckmann: *Niewidzialna religia. Problem religii we współczesnym świecie*. Kraków 2006.

9 C. Taylor: *Oblicza religii dzisiaj*. Kraków 2002, s. 52-84.

10 H.-G. Ziebertz: *Religijność i wychowanie w świecie pluralistycznym*. Kraków 2001, s. 12.

11 R. Stark, C. Y. Glock: *Wymiary zaangażowania religijnego*. W: *Socjologia religii. Antologia tekstów*. Red. W. Piwowarski. Kraków 1998, s. 184.

12 W. Piwowarski: *Socjologia religii*. Lublin 1996, s. 65.

gólnych wymiarów tożsamości¹³. W tak rozumianym procesie kształtowania tożsamości religijnej (duchowości) osobista intuicja jednostki staje się najcenniejszym źródłem religijności¹⁴.

Charakterystyka grupy badanej

Terenem niniejszych badań nad poczuciem tożsamości religijnej młodzieży był Śląsk Cieszyński, zarówno jego polska, jak i czeska część. Grupę badaną stanowiła młodzież ucząca się w szkołach średnich. Uwzględniono trzy grupy uczniów – Polaków (mieszkańcych i uczących się w Polsce), Czechów (mieszkańcych i uczących się na Zaolziu w Czechach) oraz młodzież narodowości polskiej i obywatelstwa czeskiego, mieszkającą na Zaolziu i uczącą się w szkołach z polskim językiem nauczania (nazywaną w opracowaniu młodzieżą zaolziańską lub Zaolziakami). Badaniami objęto 308 osób, w tym 191 dziewcząt i 117 chłopców, w wieku 16-19 lat. Ze szkół polskich było 108 (35,1%) uczniów – 66 dziewcząt i 42 chłopców, uczniów ze szkół z polskim językiem nauczania było 97 (31,5%) – 54 dziewcząt i 43 chłopców – oraz 103 (33,4%) osób ze szkół czeskich – 71 dziewcząt i 32 chłopców. Młodzież ta – mieszkająca w Polsce, na terenie powiatu cieszyńskiego oraz w Czechach na Zaolziu, w powiatach karwińskim i frydecko-misteckim – kształci się w publicznych szkołach średnich w Liceum Ogólnokształcącym w Skoczowie i ZSZ w Skoczowie, w Czeskim Cieszynie w Gimnazjum z polskim językiem nauczania oraz w Gimnazjum Czeskim przy ul. Frydeckiej. Badania ankietowe zostały przeprowadzone w listopadzie i grudniu w 2009 roku.

Struktura wyznaniowa Śląska Cieszyńskiego i badanej młodzieży

Śląsk Cieszyński będący regionem pogranicza kulturowego, narodowego i wyznaniowego, stanowi modelowy przykład terenu, gdzie na co dzień stykają się ludzie różniący się narodowością (Czesi i Polacy), kulturą i religią. Spośród ogółu mieszkańców polskiej części Śląska Cieszyńskiego 60% stanowią wyznawcy Kościoła Rzymskokatolickiego i 35% członkowie Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego. Są na tym terenie także wyznawcy innych Kościołów chrześcijańskich, z których należy wymienić chociażby bardziej liczne: Kościół Zielonoświątkowy, Kościół Wolnych Chrześcijan, Kościół Adwentystów Dnia Siódmego, Kościół Chrześcijan Dnia Sobotniego, Polski Kościół Chrześcijan Baptystów, Kościół Ewangelicko-Methodystyczny, Kościół Polsko-Katolicki. Po stronie czeskiej Śląska Cieszyńskiego – na Zaolziu istnieje podobne zróżnicowanie: obok dominującego Kościoła Rzymskokatolickiego, jest tam zarejestrowany drugi co do liczebności wyznawców Śląski Kościół Ewangelicki Augsburskiego Wyznania oraz Czeskobraterski Kościół Ewangelicki, Kościół Braterski, Kościół Apostolski, Kościół Adwentystów Dnia Siódmego, Luteranski Kościół Ewangelicki, Jednota Braterska w Czechach, Ewangelicki Kościół Metodystów, Braterska Jednota Baptystów, Kościół Husycki. Należy dodać, że środowisko zaolziańskie jest w dużej mierze zsekularyzowane – ponad połowa mieszkańców Zaolzia to osoby nie

13 C. Taylor: *Źródła współczesnej tożsamości*. W: *Tożsamość w czasach zmiany. Rozmowy w Castel Gandolfo*. Oprac. i wstęp K. Michalski. Kraków 1994, s. 12-15.

14 C. Taylor: *Oblicza religijności...*, s. 77.

należące do żadnej wspólnoty wyznaniowej. Związkiem wyznaniowym niechrześcijańskim mającym licznych wyznawców w całym regionie Śląska Cieszyńskiego jest Towarzystwo Biblijne i Traktatowe „Strażnica” – zarejestrowany Związek Wyznania Świadków Jehowy w Polsce¹⁵.

Biorąc pod uwagę specyficzną strukturę wyznaniową Śląska Cieszyńskiego oraz charakter badań, ważną zmienną, którą uwzględniono w badaniach jest przynależność wyznaniowa. Wśród respondentów znalazło się 148 katolików (48,1%), 88 ewangelików (28,6%), 4 osoby przynależące do innych protestanckich wspólnot (1,3%): 1 osoba z Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego oraz 3 osoby określające siebie protestantami lub chrześcijanami bez podania przynależności do społeczności wyznaniowej. Dwie osoby spośród młodzieży czeskiej zadeklarowały się jako buddyści. Grupa młodzieży nie związanej z żadnym Kościołem czy wspólnotą, czyli bez przynależności wyznaniowej liczy 66 osoby (21,4%), z czego przeważająca większość wywodzi się ze szkół czeskich. Młodzież ze szkół czeskich jest w dużo większym stopniu zsekularyzowana niż młodzież polska czy zaolziańska, gdyż aż 41 osób spośród niej (39,8%) wybrało kategorię „bez wyznania”, niektórzy uzupełniając podali dodatkową informację, że są osobami niewierzącymi lub wręcz ateistami. Porównanie struktury wyznaniowej trzech grup młodzieży – z kraju, z zaolziańskich szkół z polskim językiem nauczania oraz ze szkół czeskich przedstawia tab. 1.

Tabela 1
Deklarowana przez młodzież przynależność wyznaniowa

Środowisko Wyznanie	Polska		Czechy		Zaolzie	
	N	%	N	%	N	%
Rzymskokatolickie	79	73,2	32	31,1	37	38,1
Ewangelickie	24	22,2	26	25,3	38	39,2
Inne wyznania protestanckie	1	0,9	2	1,9	1	1,0
Buddysta			2	1,9		
Bez wyznania	4	3,7	41	39,8	21	21,7
Ogółem	108	100,0	103	100,0	97	100,0

Źródło: badania własne

Miejsce wiary religijnej w życiu młodzieży

Jednym z podstawowych wymiarów religijności jest parametr nazwany „globalnym wyznaniem wiary i religijności”. Według W. Piwowarskiego trudno byłoby analizować religijność nie uwzględniając ogólnego stosunku do religii. Wymiar ten dotyczy takich wskaźników jak deklaracja przynależności wyznaniowej, autodeklaracja wiary, jej intensywności i charakteru oraz autodeklaracja praktyk religijnych. W moich badaniach uwzględniłam to zagadnienie i młodzież została poproszona o określenie

15 Por. A. Różańska: *Tożsamość religijna młodzieży...*, s. 258-259.

swojego stosunku do religii i poziomu własnej wiary religijnej według wskazanych kategorii.

Tabela 2
Autodeklaracje wiary religijnej młodzieży z pogranicza polsko-czeskiego
(dane podano w procentach)

Kategoria	Młodzież z Polski N= 108	Polska młodzież zaolziańska N= 97	Czeska młodzież N= 103
Głęboko wierzący	5,6	16,5	9,7
Wierzący	58,3	43,3	29,1
Wątpiący	10,2	8,2	12,6
Obojętny	11,1	4,1	6,8
Poszukujący	1,8	7,2	7,8
Niewierzący	6,5	11,3	28,2
Nie potrafi określić	6,5	9,3	5,8

Źródło: badania własne

Autodeklaracje wiary młodzieży polskiej w kraju i polskiej zaolziańskiej są zbliżone, za wyjątkiem dwóch kategorii: wśród polskiej młodzieży zaolziańskiej znacznie więcej osób zadeklarowało głęboką wiarę, jak również znacznie większy jest odsetek osób niewierzących niż wśród młodzieży z powiatu cieszyńskiego. Niemniej w obu grupach przeważają osoby wierzące lub głęboko wierzące. Większą polaryzację postaw polskiej młodzieży zaolziańskiej tłumaczyć należy tym, że młodzież ta wywodzi się z rodzin i środowiska bardziej zsekularyzowanego, które wpływa na różnicowanie postaw religijnych. Autodeklaracje wiary młodzieży czeskiej wyraźnie odbiegają od poziomu autodeklaracji młodzieży polskiej (w kraju i na Zaolziu). Podczas gdy młodzież polska deklarowała swoją wiarę w ponad 60%, czeska młodzież zaolziańska jedynie poniżej 40%. Większość młodych Czechów określiło swój stosunek do religii poprzez pozostałe, raczej negatywnie opisujące wiarę, kategorie. Wyniki te jeszcze raz potwierdzają widoczne już we wcześniejszych badaniach na pograniczu polsko-czeskim zjawisko, że religijność nie tylko młodzieży w kraju, ale również polskiej młodzieży zaolziańskiej jest bardziej świadoma i więcej dla niej znacząca niż dla młodzieży czeskiej. Przyczyn tego stanu rzeczy należy szukać w dużo większej sekularyzacji społeczności czeskiej, co przekłada się na świeckie wychowanie w domu rodzinnym, oraz w nieobecności edukacji religijnej w szkołach czeskich¹⁶. Warto zwrócić uwagę na jeszcze jeden fakt: wśród zaolziańskiej młodzieży (polskiej i czeskiej) nienależącej do żadnego wyznania (odpowiednio 21,7% i 39,8%) nie wszystkie osoby są niewierzące, gdyż tych jest znacznie mniej (odpowiednio 11,3% i 28,2%). Zjawisko charakterystyczne dla społeczeństw ponowoczesnych, nazwane przez Grace Davie „wiarą bez

16 Oficjalnie nauka religii (výuka náboženství) w Republice Czeskiej jest przedmiotem nie-obowiązkowym w szkole podstawowej oraz w szkołach średnich, ale praktycznie uczęszcza na nią znikomy odsetek uczącej się młodzieży.

przynależności¹⁷, polegające na tym, że ludzie uważają siebie za wierzących, lecz nie są członkami żadnego Kościoła ani grupy religijnej, istnieje zatem na Zaolziu.

Znaczenie wartości w życiu można badać w różny sposób. W celu zobaczenia, jakie miejsce spośród innych wartości zajmuje w życiu młodzieży wiara religijna, wykorzystalam pytanie-skalę, na której religia umieszczona jest jako jedna z dziesięciu wartości i celów życiowych. Poniższa tabela ilustruje znaczenia przypisywane przez młodzież poszczególnym wartościom.

Tabela 3
Wartości i cele życiowe w opinii młodzieży (dane podano w procentach)

Wartości, cele życiowe	Młodzież z Polski N= 108			Polska młodzież zaolziańska N= 97			Czeska młodzież N= 103		
	% wyborów			% wyborów			% wyborów		
	Bardzo ważne	Ważne	Nieważne	Bardzo ważne	Ważne	Nieważne	Bardzo ważne	Ważne	Nieważne
Rodzina	85,2	13,9	0,9	82,5	15,4	2,1	90,3	9,7	0
Przyjaciele, znajomi	71,3	26,9	1,9	80,4	17,5	2,1	81,6	18,4	0
Czas wolny	63,9	25,0	11,1	51,5	42,3	6,2	60,2	38,8	1,0
Praca	63,0	31,5	5,6	58,8	38,1	3,1	54,4	39,8	5,8
Dzieci	57,4	25,9	16,7	48,5	43,3	8,2	56,3	33,0	10,7
Majątek, dostatnie życie	57,4	38,0	4,6	35,0	49,5	15,5	52,4	45,6	1,9
Kariera, sukces życiowy	41,7	42,6	15,7	42,3	45,4	12,4	59,2	36,9	3,9
Religia, wiara religijna	27,8	55,6	16,7	36,1	30,9	33,0	24,3	29,1	46,6
Służenie innym	30,6	49,1	20,4	15,5	58,8	25,8	27,2	55,3	17,5
Udział w działalności politycznej	7,4	21,3	71,3	6,2	22,7	71,1	4,8	27,2	68,0

Źródło: badania własne

W takiej sytuacji, co można było przewidzieć, ranga religii jako bardzo ważnej lub ważnej wartości w życiu jest niska i zajmuje poślednie, odpowiednio dla młodzieży polskiej – 8, dla Zaolziaków – 7, dla Czechów – 9 miejsce. Dla 46,6% młodzieży czeskiej religia nie jest w ogóle w życiu ważna. Porównując obecne wyniki z wynikami badań wcześniejszych, gdzie religia w hierarchii wartości plasowała się u tych grup młodzie-

17 G. Davie: *Religion in Great Britain since 1945: believing without belonging*. Cambridge and Oxford 1994.

ży na wyższych miejscach (odpowiednio na 6-7-8 miejscu)¹⁸, mamy do czynienia ze stopniowym obniżaniem się rangi religii w systemie wartości młodzieży z pogranicza polsko-czeskiego na korzyść wartości charakterystycznych dla społeczeństw ponowoczesnych: przyjaciele, czas wolny, a z drugiej strony, majątek, kariera i sukces życiowy.

Poczucie przynależności do wspólnoty religijnej

Tożsamość jest budowana, utrwalana i potwierdzana w procesie społecznym, ma naturę społeczną. Oznacza to, że jest przypisana do pełnionych ról i pojawia się wraz z zachowaniem, które jest odpowiedzią na szczególną sytuację społeczną. Wchodzenie w role, spotkania z innymi i zachowania sytuacyjne wymagają przynależności do określonej grupy społecznej, wspólnoty. Jak dobitnie ujął to Peter L. Berger:

każda tożsamość wymaga dla swego przetrwania swoistych afiliacji społecznych¹⁹.

Również tożsamość religijna, religijność jednostki, zależy od jej przynależności do wspólnoty wyznaniowej, rozumianej nie tylko jako członkostwo, ale jako poczucie przynależności do wspólnoty, poczucie ważności tej przynależności. W związku z tym badana młodzież została poproszona o ocenę znaczenia, jakie przypisuje swojej przynależności do Kościoła (szczegółowe dane zob. tab. 4).

Tabela 4

Znaczenie, jakie młodzież przypisuje swojej przynależności do Kościoła (dane podano w procentach)

Kategoria Wypowiedzi	Młodzież z Polski N= 108	Polska młodzież zaolziańska N= 97	Czeska młodzież N= 103
Przynależność do Kościoła ma dla mnie duże znaczenie	17,6	19,6	14,6
Przynależność do Kościoła ma dla mnie znaczenie	37,1	30,9	20,4
Przynależność do Kościoła nie ma dla mnie znaczenia	39,8	24,7	17,5
Nie należę do Kościoła	4,6	20,6	37,8
Brak odpowiedzi	0,9	4,1	9,7

Źródło: badania własne

18 A. Różańska: *Religia i religijność w hierarchii wartości młodzieży pogranicza polsko-czeskiego*. W: *Osobowość i społeczne funkcjonowanie młodzieży regionu Podbeskidzia*. Red. T. Lewowicki, E. Ogrodzka-Mazur. Katowice 1997, s. 52.

19 P. L. Berger: *Zaproszenie do socjologii*. Warszawa 1988, s. 109.

Badana młodzież polska w kraju i na Zaolziu pozytywnie ocenia swoją przynależność do Kościoła, przypisując jej (duże) znaczenie. Nawet grupa młodzieży czeskiej, choć w znacznie mniejszym stopniu, deklaruje, że przynależność do grupy religijnej ma dla niej znaczenie. Jednak nie tylko odpowiedzi respondentów w postaci danych procentowych są tu istotne, ale również to, w jaki sposób młodzież uzasadnia swoje poczucie przynależności do Kościoła. W wypowiedziach respondenci wymieniali różne motywy, które skategoryzowane podają w kolejności od najczęściej do najrzadziej przywoływanych²⁰: w takiej tradycji religijnej się urodziłem, byłem ochrzczony, zostałem wychowany; poczucie przynależności wynika z ważności religii w moim życiu, z mojej wiary; wspólnota, do której należę, pomaga mi w życiu, wspiera mnie w moich problemach; wspólnota jest niezbędna, relacje z innymi wierzącymi umacniają moją relację z Bogiem; Kościół, parafia integruje ludzi, motywuje do wspólnych działań; odpowiada mi to wyznanie, jego nauka, zasady; Kościół jest dla mnie ważny, bo jestem katolikiem; tu czuję się dobrze; jest to ważna część mojego życia, ponieważ w moim środowisku większość stanowią katolicy; to mój wybór; jest to ważne dla moich rodziców, rodziny; chciał(a)bym zawrzeć tu związek małżeński; tu nie czuję się samotna; są tu ludzie, których kocham; jest to miejsce spokojnej refleksji nad sensem życia.

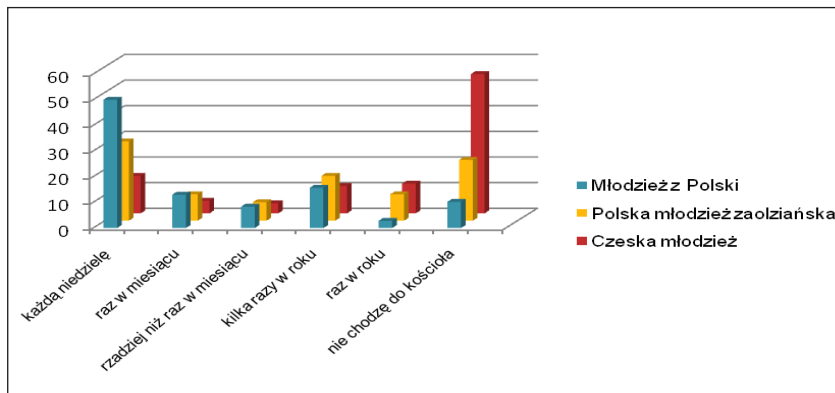
Biorąc pod uwagę rodzaje argumentacji, dominują dwie grupy młodzieży: jedna swoją przynależność wspólnotową postrzega jako wynikającą z rodzinnej tradycji religijnej, zastaną, odziedziczoną po rodzicach, druga – swoje poczucie przynależności do Kościoła przypisuje ważności religii w życiu, relacjom z Bogiem i innymi wierzącymi, własnej wierze, własnemu wyborowi. Pojawiają się jeszcze argumentacje pragmatyczne oraz emocjonalne, lecz są to pojedyncze wypowiedzi.

Część młodzieży uważa, że przynależność do Kościoła nie ma dla niej żadnego znaczenia. Paradoksalnie najwięcej osób tak sądzących to młodzież z Polski (39,8%). Kiedy jednak dokładniej spojrzeć na wybory tej kategorii w dwóch pozostałych grupach – zaolziańskiej (24,7%) i czeskiej (17,5%) oraz porównując tę kategorię z kategorią następną – „nie należę do Kościoła”, można wnioskować, że w grupie czeskiej, a częściowo również zaolziańskiej młodzieży znacznie mniej osób nie przypisuje żadnego znaczenia swojej przynależności do Kościoła, ponieważ dużo wyższy odsetek tej młodzieży nie przynależy w ogóle do żadnego Kościoła, odpowiednio w grupie Zaolziaków jest to 20,6%, w grupie Czechów 37,8% osób, natomiast młodzież z Polski, nawet jeśli nie przywiązuje znaczenia do przynależności do Kościoła, to jeszcze pozostaje związana z tradycją religijną, jeszcze w tym Kościele jest. Z drugiej strony jednakże nieprzypisywanie żadnego znaczenia przynależności do Kościoła przez tak wysoki odsetek młodzieży polskiej świadczy o dużym krytycyzmie młodzieży wobec Kościoła jako instytucji i niezgody na to, co w nim się dzieje.

Pod względem innego wskaźnika religijności, udziału w nabożeństwach/mszach świętych młodzież trzech środowisk istotnie różni się, co ilustruje poniższy wykres. Najwyższa frekwencja na nabożeństwach niedzielnych jest wśród młodzieży polskiej. Jej frekwencja, porównując ją z wynikami badań wśród młodzieży całego województwa śląskiego z 2002 roku, jest podobna.

20 Szczegółowe, podobne w treści uzasadnienia poczucia przynależności do wspólnoty religijnej zostały pogrupowane do ogólniejszych kategorii.

Wykres 1
Udział młodzieży w nabożeństwach, mszach świętych (dane w procentach)

Źródło: badania własne

Poczucie tożsamości religijnej można badać, pytając młodzież o postrzeganie i ocenianie własnej religijności w odniesieniu do religijności ich rodziców. Jest to ważne z tego względu, że pośrednio można się dowiedzieć, czy młodzież identyfikuje się z religijnością rodziców i czy kontynuuje tradycje religijne przekazane przez rodziców w procesie wychowania. Odczucia młodzieży dotyczące własnej religijności w porównaniu do religijności rodziców ilustruje tabela 5.

Tabela 5
Samocena religijności młodzieży w odniesieniu do religijności rodziców (dane podano w procentach)

Kategoria Wypowiedzi	Młodzież z Polski N= 108		Polska młodzież zaolziańska N= 97		Czeska młodzież N= 103	
	wobec matki	wobec ojca	wobec matki	wobec ojca	wobec matki	wobec ojca
Porównanie religijności						
Moja religijność wobec religijności rodziców jest taka sama	39,8	38,9	30,9	28,9	36,9	31,1
Moja religijność wobec religijności rodziców jest lepsza	9,3	13,9	8,2	19,6	7,8	12,6
Moja religijność wobec religijności rodziców jest gorsza	28,7	15,7	19,6	8,2	9,7	7,8
Trudno ocenić	20,4	29,6	32,0	33,0	15,5	15,5
Jestem niewierzący, podobnie jak rodzice	1,9	1,9	9,3	10,3	30,1	33,0

Źródło: badania własne

Analizując wyniki umieszczone w powyższej tabeli można wysunąć następujące wnioski: 1) największy odsetek badanych licealistów (niezależnie od środowiska) identyfikuje własną religijność z religijnością rodziców i praktycznie kontynuuje rodzinne tradycje religijne; 2) w odniesieniu do zmian religijności młodych osób postawa matki jest bardziej znacząca niż analogiczna postawa ojca – we wszystkich grupach, a zwłaszcza w grupie młodzieży polskiej, większy odsetek badanych uznał swoją religijność za gorszą (niższą) niż religijność matki, zaś w stosunku do ojca były to odsetki dużo niższe. Można wnioskować, że młodzi odchodzą od tradycji religijnej w kierunku gorszej religijności niż religijność ich matek; 3) tylko znikome odsetki badanych oceniło swoją religijność jako lepszą (wyższą) od religijności matki, wobec ojca procentowo więcej młodych ludzi oceniło swoją religijność jako lepszą. Oznacza to, że młodzi gorzej i bardziej krytycznie oceniają religijność ojców, a religijność matek częściej stanowi dla nich wzór; 4) dość duży odsetek młodzieży nie potrafił jasno określić relacji między religijnością własną i religijnością ich rodziców, zaś jedna trzecia grupy czeskiej zadeklarowała się jako niewierzący, podobnie jak ich rodzice. Podsumowując, nie można jednoznacznie określić, czy religijność młodego pokolenia jest gorsza od pokolenia ich rodziców, mimo że część młodzieży tak ją ocenia, można natomiast stwierdzić, że dla młodzieży z pogranicza cieszyńskiego religijność rodziców, zwłaszcza matek jest nadal znaczącym wzorem.

Stosunek młodzieży wobec tradycji religijnej i chęć jej przekazania następnym pokoleniom

Wychowanie rodzinne, religijne wartości i tradycje kultywowane w rodzinie są ważnymi czynnikami w kształtowaniu tożsamości religijnej. W międzypokoleniowym przekazywaniu wartości religijnych szczególne znaczenie mają postawy religijne rodziców i dziadków, które jako cenne wartości przekazywane są w procesie wychowania dzieciom i wnukom.

Młodzież pogranicza polsko-czeskiego nie uważa wychowania i tradycji rodzinnej za główne źródło swej religijności (jedynie 27,5% to deklaruje), ale przyznaje, że dla niej w kwestiach religii i wiary ważniejsze są osobiste wybory, wynikające z „wewnętrznych przekonań, własnych przeżyć i doświadczeń życiowych” (44,6% wyborów), czym potwierdza, że jest (chce być?) kreatorem własnej tożsamości religijnej, że tożsamość ta – jest tożsamością wyboru. Niemniej zapytana, czy jest postawa lub tradycja religijna ich rodziców (dziadków) w ich ocenie wartościowa i chcieliby ją przekazać swoim dzieciom, w większości odpowiadała twierdząco, choć odpowiedzi różniły się w zależności od środowiska. Młodzież polska w kraju (50,0%) i młodzież polska zaolziańska (60,8%) przyznała, że istnieją takie wartości w ich rodzinach. Jednak tylko 27,2% młodzieży czeskiej biorącej udział w badaniach podała twierdzącą odpowiedź, większość (60,2%) nie umiała podać przykładu tradycji religijnej swoich rodziców (dziadków), a 12,6% z nich przyznało, że takie nie były w ich rodzinach kultywowane, więc nie mogą w przyszłości przekazać je swoim dzieciom.

Wśród najczęściej wskazywanych przez młodzież z pogranicza cieszyńskiego tradycyjnych wartości religijnych była „wiara w Boga i życie wiarą” (10)²¹, „miłość Boga i bliź-

21 W nawiasie liczba wskazań wartości.

niego” (6), niedzielne chodzenie do kościoła (10), uczestniczenie w święta w kościele (4), uczestniczenie we mszy św. (4), wspólna modlitwa (4), regularne czytanie Pisma Św. (4), wypełnianie Dekalogu (4), przestrzeganie zasad nauki Kościoła (3), uczestniczenie w Eucharystii/Wieczery Pańskiej (3), modlitwa przed/po posiłku (3), ewangelicka tradycja (1). Wśród szczegółowych tradycji świątecznych młodzież wymieniła: łamanie się opłatkiem, nieodchodzenie od stołu wigilijnego, pusty talerz, strojenie choinki, kolędowanie. Młodzież doceniła też wartości-postawy swoich rodziców: postawa tolerancji (6), pomoc potrzebującym (4), bycie dobrym człowiekiem (3), pracowitość (2), prawdomówność (2), szacunek dla innych osób (2), poszanowanie innych religii (2), nie zmuszanie do niczego (2), mądrość życiowa, cierpliwość, umiejętność przebaczenia, umiejętność podejmowania decyzji, wolność, niezależność, stałe służenie radą i pomocą. Młodzież doceniła też wspólne, rodzinne spędzanie świąt (8), świąteczne spotkania rodzinne (3), dobre chrześcijańskie wychowanie (3), zwyczaje urodzinowe (2). Ciekawą deklaracją przekazania swoim dzieciom postawy religijnej było stwierdzenie jednej Zaolziańki:

Myszę, że nie było dobrze, że rodzice nie chodzili ze mną do kościoła, chciałabym w przyszłości ze swoimi dziećmi tam chodzić.

Uzupełniającym powyższe zagadnienie jest obchodzenie świąt religijnych. Zapytano młodzież, które święta religijne są najbardziej tradycyjnie obchodzone w ich domach. Poza najważniejszymi świętami, Bożym Narodzeniem i Wielkanocą, młodzież wymieniła wiele świąt kościelnych, ale też rodzinnych. Młodzież czeska podała najmniej wskazań, znaczna część (26,2%) nie udzieliła na ten temat odpowiedzi. Wyniki te, podobnie jak wcześniej omawiane, mogą wskazywać na to, że mamy do czynienia z zapoznawaniem wielu zwyczajów i praktyk religijnych, a tym samym z załamaniem się ciągłości kulturowej i religijnej u młodzieży czeskiej, z rozmyciem się ich tożsamości religijnej.

Tabela 6
Święta najbardziej tradycyjnie obchodzone w rodzinach respondentów

Kategoria	Młodzież z Polski	Polska młodzież zaolziańska	Czeska młodzież
Boże Narodzenie	83,3%	71,1%	69,9%
Wielkanoc	48,1%	48,5%	53,4%
Wigilia	16	13	
Adwent		2	1
Post		3	
Wielki Piątek	2	2	
Wielka Sobota		1	
„Śmiergust”		1	
Nowy Rok	1	1	1
Trzech Króli	1		
Boże Ciało	3	1	
Wszystkich Świętych	5	2	

Dzień Zaduszny	1		
Święto Babci i Dziadka	1		
Sylwester		1	
Mikołaja		2	
Pierwsza Komunia		1	1
Chrzest		2	
Bierzmowanie		1	
Dzień Matki			1
Haloween	1		
Nie wiem	0%	2,1%	1,0%
Żadne	1,9%	1,0%	2,0%
Brak odpowiedzi	6,5%	10,3%	26,2%

Źródło: badania własne. Procenty nie sumują się do 100, z uwagi na wielokrotne wybory. Sporadyczne wskazania podano nie w procentach, a w liczbach

Edukacja religijna w szkole a kształtowanie tożsamości religijnej młodzieży

O ile rodzina swoim oddziaływaniem okazała się znaczącym czynnikiem kształtowania niektórych wymiarów tożsamości religijnej młodzieży z pogranicza cieszyńskiej, to edukacja szkolna (nauka religii), w ocenie badanej młodzieży, raczej jej w tym nie pomaga(ją). Nawet w odczuciu młodzieży polskiej, która w 93,5% uczęszcza na religię, nie zawsze jest im pomocna. Przyznaje to 42,6%, natomiast 43,5% badanych twierdzi odwrotnie. Młodzież wyjaśniała, że wiele zależy od postawy nauczyciela-katechety, od tego, czy chce z nimi rozmawiać o ich problemach i doświadczeniach, czy tylko realizuje program nauczania, nie dając im możliwości osobistego ustosunkowania się do ważnych dla ich tożsamości religijnej kwestii.

Tabela 7
Lekcje religii pomagają w kształtowaniu tożsamości religijnej
(dane w procentach)

Kategoria Wypowiedzi	Młodzież z Polski N= 108	Polska młodzież zaolziańska N= 97	Czeska młodzież N= 103
Tak	13,9	8,2	1,0
Raczej tak	28,7	21,7	24,3
Raczej nie	25,9	13,4	2,9
Nie	17,6	10,3	1,9
Nie wiem	7,4	11,3	3,9
Nie uczęszczam	6,5	35,1	66,0

Źródło: badania własne

Natomiast młodzież zaolziańska, polska i czeska, w większej mierze nie uczęszcza na szkolne lekcje religii, stąd w niewielkim stopniu można edukację szkolną zaliczać do czynników pozytywnie warunkujących kształtowanie się tożsamości religijnej młodzieży.

Konkluzje

Młodzież zamieszkująca Śląsk Cieszyński w różny sposób postrzega swoją religijność, w różnym stopniu przyznaje też i ocenia wpływ „znaczących innych” (rodzina, wychowanie i tradycje rodzinne, edukacja szkolna) w kształtowaniu tożsamości religijnej. Wyniki badań wskazują, że zaobserwowane różnice w stopniu poczucia tożsamości religijnej uwarunkowane są wieloma zmiennymi, wśród których podstawowe znaczenie ma kontekst środowiskowy respondentów (w znaczeniu trzech środowisk: polskiego, zaolziańskiego i czeskiego). Dla większości młodzieży polskiej religia nadal – choć w mniejszym stopniu niż w przeszłości – jest znaczącą wartością i determinantą budowania tożsamości religijnej. Natomiast wymiar religijny tożsamości młodzieży zaolziańskiej, a jeszcze bardziej młodzieży czeskiej jest znikomy. Religia jako determinanta tożsamości, wyznaczająca obszary aktywności życiowej, jest – w świetle koncepcji tożsamości wyboru Charlesa Taylora – istotna jedynie dla tych osób, które z jednej strony były wychowane religijnie, przynależą do wspólnoty religijnej, a z drugiej – same dokonały wyboru religijności na podstawie osobistych przeżyć i doświadczeń i przeżywają na co dzień swoją wiarę. Dla dokonywania wartościowych, osobistych wyborów w kontekście budowania tożsamości religijnej niezbędni są bowiem „znaczący inni” – rodzina, wychowanie religijne, wspólnota religijna i edukacja religijna.

Bibliografia:

- Berger P.L.: *Zaproszenie do socjologii*. Warszawa 1988
- Bokszański Z.: *Tożsamość – interakcja – grupa. Tożsamość jednostki w perspektywie teorii socjologicznej*. Łódź 1989
- Davie G.: *Religion in Great Britain since 1945: believing without belonging*. Cambridge and Oxford 1994
- Gunn T.J.: *The Complexity of Religion and the Definition of „Religion” in International Law*. „Harvard Human Rights Journal”. Nr 16 (2003), s. 189-215
- Jarymowicz M.: *Tożsamość jako efekt poznania siebie wśród swoich i obcych*. W: *Tożsamość a odmiennność kulturowa*. Red. P. Boski, M. Jarymowicz, H. Malewska-Peyre. Warszawa 1992, s. 213-275
- Libiszowska-Żółtkowska M.: *Prolegomena*. W: *Tożsamości religijne w społeczeństwie polskim*. Red. M. Libiszowska-Żółtkowska. Warszawa 2009, s. 7-16
- Libiszowska-Żółtkowska M.: *Religia jako determinanta tożsamości studentów i konwertytów*. W: *Tożsamości religijne w społeczeństwie polskim*. Red. M. Libiszowska-Żółtkowska. Warszawa 2009, s. 46-63
- Luckmann T.: *Niewidzialna religia. Problem religii we współczesnym świecie*. Kraków 2006
- Piwowarski W.: *Socjologia religii*. Lublin 1996

Róžańska A.: *Religia i religijność w hierarchii wartości młodzieży pogranicza polsko-czeskiego*. W: *Osobowość i społeczne funkcjonowanie młodzieży regionu Podbeskidzia*. Red. T. Lewowicki, E. Ogrodzka-Mazur. Katowice 1997, s. 47-57

Róžańska A.: *Tożsamość religijna młodzieży na pograniczu cieszyńskim – uwarunkowania i dylematy jej kształtowania*. Wrocław – Cieszyn 2009

Rusek H.: *Człowiek pogranicza*. W: *Socjalizacja i kształtowanie się tożsamości – aktualne problemy i sugestie rozwiązań*. Red. T. Lewowicki, B. Grabowska, A. Róžańska. Toruń 2008, s. 85-92

Stark R., Glock C. Y.: *Wymiary zaangażowania religijnego*. W: *Socjologia religii. Antologia tekstów*. Red. W. Piwowarski. Kraków 1998, s. 182-187

Taylor C.: *Oblicza religii dzisiaj*. Kraków 2002

Taylor C.: *Źródła współczesnej tożsamości*. W: *Tożsamość w czasach zmiany. Rozmowy w Castel Gandolfo*. Oprac. i wstęp K. Michalski. Kraków 1994, s. 9-21

Zdybicka Z. J.: *Rola religii w kulturze współczesnej*. W: *Kultura i religia u progu III tysiąclecia*. Red. W. Świątkiewicz, A. Pethe. Katowice 2001, s. 11-23

Ziebertz H.-G.: *Religijność i wychowanie w świecie pluralistycznym*. Kraków 2001

Shrnutí

Dynamika pocitu náboženské identity mládeže v polsko-českém pohraničí a její vzdělanostní podmíněnost

Problémem, který byl nastolen v textu, je pokusem o zjištění, jaký je pocit náboženské identity mládeže z polsko-českého pohraničí, jaké faktory tento pocit determinují. Empirické výzkumy prováděné mezi mládeží ze středních škol v těšínském regionu po obou stranách státní hranice se týkají základních faktorů náboženské identity a vztahu k ní zkoumané mládeže, mezi jinými vztahu k víře v Boha, vnímání zdrojů své pobožnosti, hodnocení vlastní pobožnosti ve vztahu k pobožnosti rodičů, rozměrů provádění náboženských úkonů, vnímání své spojitosti s institucí Církve, pocitu sounáležitosti s náboženskou obcí, docenění náboženských rodinných tradic a náboženské výchovy v rodině. Autorku zajímala problematika, jakým způsobem mladí lidé spojují tyto různé prvky pobožnosti v průběhu formování své vlastní identity, a zda mají za to, že školní náboženská edukace je jim nápomocnou v těchto snahách a hledáních. Výzkum se vztahuje rovněž na dynamiku vnímání náboženské identity jako procesu podléhajícího společenským změnám. Autorka se snaží vymezit směr proměn náboženské identity mládeže v polské i české části Těšínského Slezska.

Summary

Dynamics of the feeling of religious identity of youth in the Polish-Czech borderland and its educational determinants

The article raises a problem question of what the feeling of religious identity of the young in the Polish-Czech borderland is like and what its determinants are. The empirical studies, conducted among secondary school learners in the region of Cieszyn on both sides of the border, concern basic elements of religious identity and the youth's attitude to them. This comprises: the attitude to the faith in God, viewing the sources of one's own religiousness, the evaluation of one's own religiousness in relation to the parents' religiousness, the dimension of religious

practice, perceiving one's ties with the institution of Church, the feeling of belonging to a religious community, the appreciation of religious family traditions and religious upbringing in the family. The author focused on the way in which young people combine all those elements of religiousness in the course of shaping their own identity and on the role of religious education at school in their efforts and seeking. The research also refers to the dynamics of the feeling of religious identity treated as a process subjected to social changes. The author makes an attempt to specify the direction of the transformations of the youth's religious identity in both the Polish and the Czech part of Cieszyn Silesia.